

کدام آثار تاریخی برگشتند؟

بازگشت میراث به خانه پرشتاب‌تر شد

زینب مرزوقی

خبرنگار گروه جامعه

فکر می‌کنم از دو روز گذشته، قرار بر این شد یکی از سوزه‌های روزهای آتی صفحه‌مان این باشد که در چنددهه اخیر چه تعداد و کدام آثار باستانی ایرانی به کشور بازگشته‌اند؟ به هر حال بر هیچ کس پوشیده نیست که این حوزه نیز دغدغه‌مندان خود را دارد و با دیدن بازگشت آثار تمدن چند هزارساله ایرانی، احساس غرور به آدمی دست می‌دهد. برای همین پیگیری‌هایم از معاونت میراث فرهنگی وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی برای به دست آوردن دیتای متناسب با سوزه و ارائه آن در قالب گزارشی با رویکرد مثبت آغاز شد. اما متأسفانه علی‌رغم تماس‌های مکرر با وزارتخانه و معاونت میراث فرهنگی حتی با وجود توضیح رویکرد مثبت گزارش، همکاری صورت نگرفت و ارائه لیست یا گفت‌وگو را سه روزی دیگر موکول کردند. حالا که گله‌ها را گفتم، باید بگویم در گفت‌وگوهای انجام‌شده مسئولان

وزارتخانه درباره بازگشت آثار باستانی به کشور با سایر رسانه‌ها، در کمال تعجب و البته با تأسف بسیار، لیست جزئیات آثار بازگردانده شده ارائه نشده است و مسئولان این وزارتخانه، از وزیر گرفته تا مدیرکل‌ها و معاونان، تنها به گزارش اعداد بسنده کرده‌اند. در آخرین گفت‌وگو، ضرغامی وزیر میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی در ۸ تیر ماه در بازدید از سد تاریخی فریمان گفته بود که در مدت حدود ۲ سال از فعالیت دولت سیزدهم، ۳۰ اثر و سند تاریخی به کشور بازگردانده شده است. در این گفت‌وگو ضرغامی تنها به بازگشت سنگ‌نگاره ساسانی اشاره کرده بود که طی چند روز اخیر نیز، خبر بازگرداندن این سنگ‌نگاره در رسانه‌ها منعکس شد. «سنگ‌نگاره ساسانی به کشور وارد و تحویل موزه ملی ایران شد که کار بزرگی بود. در دولت سیزدهم تلاش زیادی از سوی وزارت امور خارجه و میراث فرهنگی و نمایندگی وزارت امور خارجه در لندن انجام شد تا مجسمه سرباز ساسانی که دهه ۶۰ به صورت قاچاق خارج شده بود، بعد از پیگیری حقوقی بازگردد.» همچنین دی ماه سال گذشته نیز علی‌داری، معاون میراث فرهنگی در نشست با اصحاب رسانه اظهار کرده بود: «در پرونده الواح هخامنشی،

بخش قابل ملاحظه‌ای حل شده است اما فعلاً روند استرداد دچار وقفه شده است. دادگاه حکم به تأیید ما داده است و قرار بر برگشتن این اشیاء به کشور بود و مشکلی برای تحویل وجود ندارد. اخیراً در دادگاهی در لندن در پرونده‌ای موفق شدیم تعدادی از آثار نفیس کشور را پس بگیریم. هفته گذشته نیز از طریق وزارت امور خارجه کارهای مربوط به پرداخت حق‌الوکاله وکیل انجام شده است.» همچنین پیش از آن نیز علیرضا دلخوش مدیرکل دیپلماسی وزارت امور خارجه در آیین رونمایی از آجرهای ۲ هزار و ۸۰۰ ساله تپه تاریخی قلابچی در یوکان در خرداد ماه ۱۴۰۱ تنها به این اشاره کرده بود که: «با تلاش‌های صورت گرفته، تاکنون ۱۸ مجموعه اثر فرهنگی و تمدنی به سرسرت‌رفته، به کشورمان بازگردانده شده است.» پیش از آن نیز مدیرکل موزه‌های کشور در سال ۱۴۰۰ عنوان کرده است: «هم‌اکنون ۱۳ پرونده استرداد در دست پیگیری است که شامل حدود ۱۰۰ قطعه مشخص از کشورهای آمریکا، مجارستان، فرانسه، انگلستان و نروژ هستند. کارهای حقوقی این پرونده‌ها انجام شده است و به‌زودی در سال ۱۴۰۱ اقدامات انتقال انجام می‌شود. همچنین دانشگاه شیکاگو کتیبه‌هایی از

تخت جمشید را آماده تحویل دارد.» براساس آمار ارائه‌شده از سوی مدیرکل موزه‌های کشور، از سال ۱۳۸۴ تاکنون ۳ هزار شیء مسروقه که از کشور خارج شده بود به کشور بازگردانده شد و در معرض دید عموم قرار گرفت. نقش برجسته ساسانی، در حالی چهارشنبه ۷ تیرماه ۱۴۰۲ از انگلیس به ایران بازگردانده شد که براساس داده‌های ارائه‌شده از سوی وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی این اثر از سوی موزه بریتانیا، تأیید اصالتش را گرفته است. نقش برجسته ساسانی در سال ۱۹۸۸ میلادی یعنی در تاریخ ۱۳۶۷ خورشیدی از ایران به امارات قاچاق شده. این اثر سال ۲۰۰۶ از امارات خارج شده و در نهایت، در سال ۲۰۱۶ در فرودگاهی در لندن شناسایی و توقیف شده و پس از آن به موزه بریتانیا تحویل داده شده است. موزه بریتانیا هم پس از بررسی شیء و شناسایی مبدأ احتمالی، موضوع را به ایران اطلاع داده بود و پس از تکمیل فرآیند حقوقی و قانونی استرداد آن، در توافقی با کشورمان، این نقش برجسته را به مدت سه ماه به نمایش گذاشت. مبدأ این اثر همچنان مشخص نیست اما کارشناسان بریتانیایی احتمال داده‌اند که این نقش برجسته ساسانی، متعلق به استان فارس باشد.

آثار باستانی ایرانی چگونه از کشور خارج شده‌اند؟

(Dieulafroy) یعنی این زوج فرانسوی در سفر به ایران به وجود تپه‌های باستانی در شهرستان شوش پی‌بردند. پس از بازگشت به کشورشان از مدیر موزه لوور فرانسه خواستند تا بودجه‌ای را برای کاوش تپه‌های شوش در اختیارشان بگذارد. بعد از پذیرفته شدن این خواسته، زوج فرانسوی مجدداً به ایران آمدند و با استفاده از رابطه دوستی با طولوزان، پزشک فرانسوی ناصرالدین شاه قاجار، توانستند مجوز حفاری

در شوش را به دست آورند. در این زمان نخستین قرارداد ایران و فرانسه پیرامون کاوش آثار باستانی نوشته شد و طبق آن ایران اجازه داد که فرانسوی‌ها به حفاری در اطراف قبرستان دانیال نبی بپردازند، با این شرط که به آرامگاه دست‌نزنند مگر اینکه احتیاج به باسناسازی داشته باشد. براساس این قرارداد، فلزاتی که پیدا می‌شوند متعلق به دولت ایران است و سایر آثار نصف به نصف تقسیم خواهند شد

در صورت تمایل کشور ایران برای فروش، دولت فرانسه برای خرید آثار در اولویت قرار گیرد. با وجود این شروط اما در نهایت ۵۵ صندوق از آثار تاریخی سرزمین‌مان بدون اطلاع از کشور خارج شد. پس از آن در دوره مظفرالدین شاه قاجار نیز قرارداد واگذاری امتیاز انحصاری و دائمی حفاری و برداشت عتیقه به دولت فرانسه امضا شد تا غارت آثار باستانی ایرانی توسط اروپایی‌ها تکمیل شود.

اگر از قاچاق و ناپدید شدن ناگهانی آثار باستانی در دهه‌های اخیر بگذریم، روند خروج اکثر آثار تاریخی ایرانی به دوره ۱۰۰ ساله پادشاهی قاجار و با قراردادهای کاوش در ایران همراه با اعطای امتیازهای ویژه به اروپایی‌ها و آمریکایی‌ها بازمی‌گردد. اولین کاوش‌های باستان‌شناسی در دوره قاجار در دوره ناصرالدین شاه و توسط یک زوج فرانسوی در شوش صورت گرفته بود. مارسل دیولافوا و مادام ژان دیولافوا

کدام آثار تاکنون به ایران بازگردانده شده‌اند؟

دوباره به سوزه اصلی گزارش‌مان برگردیم. حالا پس از توضیح غارت اشیاء تاریخی، خوب است مروری داشته باشیم بر آثار باستانی بازگردانده شده به کشور. از مهم‌ترین آثار بازگردانده شده می‌توان به شمشیر فولادی و ۳۰۰ اثر باستانی خورین که به بلژیک قاچاق شده بود، اشاره کرد. در سال ۱۳۳۷ گزارشی مبنی بر فروش و معامله اشیاء تاریخی و زیرخاکی در یکی از بازارهای عتیقه‌فروشان به اداره کل باستان‌شناسی وقت می‌رسد. این سازمان با پیگیری و تحقیقاتی که انجام می‌دهد، محل کشف این آثار را پیدا می‌کند. پس از این تاریخ اداره کل باستان‌شناسی وقت، کاوش در منطقه را شروع می‌کند و از سال ۱۳۲۸ این پروژه کلید می‌خورد. در خلال این کاوش‌ها، تپه‌های گنج‌تپه با ارتفاع نزدیک به ۲۰ متر و سیاه‌تپه با ارتفاعی حدود ۷ متر پیدا می‌شوند. در این دو محوطه باستانی، آثاری پیدا می‌شوند که قدمت آنها به ۲۸۰۰ تا ۳۲۰۰ سال پیش برمی‌گردد و طبق احتمالات، به دوران هخامنشیان و مادها برمی‌گشت. در آذر سال ۱۳۳۳ هیاتی بلژیکی به ریاست واندنبرگ به مدت ۱۰ روز اجازه مطالعه و پژوهش در این روستا و منطقه را پیدا می‌کنند. اما در نهایت در سال ۱۳۴۴ مشخص می‌شود که حدود ۳۵۰ اثر تاریخی این منطقه به صورت غیرقانونی توسط یکی از دیپلمات‌های بلژیکی از ایران خارج شده است. بالاخره در سال ۱۳۶۰ بعد از اطلاع مقامات ایرانی از وجود این آثار تاریخی در بلژیک خواستار بازگشت این آثار به کشورمان می‌شوند. آنچه که در گنج‌تپه و سیاه‌تپه توسط پژوهشگران و محققان یافت شده، تا آن سال در موزه‌های مختلف دنیا در معرض بازدید قرار گرفته بود و شکایت مقامات مسئول ایرانی برای سال‌های طولانی بی‌نتیجه بود. تا اینکه سرانجام در سال‌های ۱۳۹۳-۱۳۹۲ مالکیت این اشیاء تاریخی به ایران رسید. و بالاخره این عتیقه‌جات با ۳۰۰ اثر ارزشمند تاریخی در ۴ دی ماه ۱۳۹۲ به ایران استرداد شد.

همچنین از دیگر آثار باستانی بازگردانده شده به کشورمان دو شمشیر معروف درزیده شده از کاخ سعدآباد هستند. بهمن‌ماه سال ۱۳۷۸ پس از پایان ساعت کاری، دو شمشیر مربوط به قرن‌های ۱۸ و ۱۹ میلادی از کاخ - موزه ملت درزیده شد. این شمشیرها دو سال بعد از سارقان ایرانی و آذربایجانی در باکو کشف شد اما تا سال‌ها با وجود اینکه ثابت شد که متعلق به ایران هستند ولی در آذربایجان نگهداری می‌شدند. یکی از این شمشیرها به کلکسیون متعلق به همسر پهلوی اول و مربوط به دوره قاجار بود و شمشیر دیگر نیز که دسته آن با سنگ برلیان و یاقوت تزئین شده متعلق به سیمون بولیوار، رهبر انقلاب بولیوی است. در نهایت این دو شمشیر ۷ بهمن ۸۳ توسط الهام علی‌اف طی سفری که آن سال به ایران داشت، در مراسمی به کشورمان بازگردانده شد.

خرادامه سال ۸۴ خبر رسید که گالری انگلیسی برکت از بازپس دادن اشیاء تاریخی جیرفت که پیش از آن تاریخ به انگلستان قاچاق شده بود ممانعت کرده است. با قاچاق اشیاء تاریخی جیرفت به انگلستان سه پرونده در مراجع حقوقی لندن توسط ایران مطرح شد. به دنبال پیگیری‌های حقوقی سازمان میراث فرهنگی و گردشگری و صدور رای به نفع ایران از سوی مراجع حقوقی لندن در نهایت در اسفند سال ۸۳ دو محموله از این اشیاء تاریخی به ایران بازگشت. یکی از این محموله‌ها شامل ۳۰ قطعه از آثار تاریخی - فرهنگی بود که به سفارت ایران تحویل داده و پس از آن در موزه ملی به نمایش گذاشته شد. اما یک محموله دیگر هم وجود داشت که شامل یکی از اشیاء باستانی جیرفت بود و قرار بود از طریق سایت اینترنتی گالری برکت حراج شود. این مساله در دادگاه بدوی لندن مطرح و در نهایت با ارائه رای نهایی، این آثار به کشور بازگردانده شد. این محموله یک عدد کاسه مسکوفه از جیرفت بود و قرار بود در حراجی ساتنی لندن به فروش گذاشته شود. اما به دلیل خودداری این گالری از استرداد آثار ایرانی، شکایت کشورمان در دادگاه بدوی لندن ثبت شد. سرانجام با تحقیقات و پیگیری مقامات کشورمان این اثر تاریخی نیز در همان دهه هشتاد به کشور بازگشت. این اشیاء تاریخی در حفاری‌های غیرمجاز توسط شبکه‌های پنهان در جیرفت، جندی شاپور و محوطه باستانی لرستان پیدا شده بودند.

بود. سرانجام اشیاء مذکور از کشور ایتالیا به وزارت امور خارجه در ایران فرستاده شد. کاشی‌های مقبره سلطان احمد در شهرستان آمل زمانی که کسی داخل مقبره تردد نداشت از بنا جدا و درزیده شده بود. پلیس اینترپل انگلستان اطلاع داد که تعدادی کاشی در یک حراجی به فروش می‌رسد و احتمالاً این کاشی‌ها ایرانی است. بنابراین اینترپل از سازمان میراث فرهنگی مدارک ایرانی بودن این کاشی‌ها را خواستند. اداره کل موزه‌ها نیز این مالکیت را ثابت کرد و در نهایت سال ۸۸ این کاشی‌ها به ایران برگشت داده شد.

در فهرست آثار بازگردانده شده نام شمشیر صفوی و سکه‌های ساسانی هم دیده می‌شود. سال ۸۵ سازمان میراث فرهنگی توانست شمشیر دوره صفوی و سکه‌های ساسانی را که به صورت غیرقانونی خارج و به کشور امارات منتقل شده بود، به کشور بازگرداند. همچنین آثار تاریخی مفرغ لرستان سال ۸۶ از امارات برگشت داده شد. این مجموعه شامل ۱۵ اثر تاریخی است. همچنین در سال ۱۳۸۶ یک ریپتون سفالی متعلق به هزاره اول قبل از میلاد از یک کامیون در مرز رومانی و بلغارستان از سوی پلیس رومانی کشف و ضبط شد. براساس گزارش‌ها

از دیگر آثار ارزشمند بازگردانده شده به کشور سنگ قبر نهم‌دهه‌ساله یزد است. این سنگ قبر نهم‌دهه‌ساله در سال ۸۰ ربوده شده و سر از انگلستان درآورده بود. پس از سرقت این سنگ قبر دفتر حقوقی سازمان میراث فرهنگی جست‌وجو آغاز کرده بود و سرانجام رد آن را در انگلستان زد. پلیس بین‌الملل با مشاهده مستنداتی که از ایران ارائه کرده بود اعلام کرد مالک اصلی این اثر ایران است و خروج آن به شکل غیرقانونی بوده. این سنگ قبر به اندازه ۸۱×۶۵ در محراب تابستانی مجد ابرندآباد نصب شده بود. روی این سنگ قبر سه حاشیه با خط کوفی و ثلث با آیاتی از سوره‌های فصلت، آل عمران و توبه نوشته شده است. همچنین بالای این سنگ هم جمله «لما الاله الا الله محمد رسول الله» نوشته شده که متن آن، تاریخ ۵۳۳ هجری قمری را نشان می‌دهد. این سنگ قبر در ۲۵ بهمن‌ماه ۱۳۸۰ از محراب مسجد ابرندآباد یزد درزیده شد. مسجد ابرندآباد در ابتدای شهر یزد است و سال ۱۳۸۷ در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده است. دو طرف محراب صحن تابستانی دارای کاشی‌های آبی‌رنگ قرن ۹ هجری است. سقف بالای هر قسمت محراب مقرنس کاری است و داخل مقرنس‌ها با کاشی‌های قرن ۹ هجری پوشیده شده. در ورودی صحن مسجد نیز با کاشی کاری آبی و سیاه تزئین شده. سرانجام این اثر تاریخی سال ۸۳ به کشور بازگشت.

از دیگر آثار ارزشمند بازگردانده شده به کشور سنگ قبر نهم‌دهه‌ساله یزد است. این سنگ قبر نهم‌دهه‌ساله در سال ۸۰ ربوده شده و سر از انگلستان درآورده بود. پس از سرقت این سنگ قبر دفتر حقوقی سازمان میراث فرهنگی جست‌وجو آغاز کرده بود و سرانجام رد آن را در انگلستان زد. پلیس بین‌الملل با مشاهده مستنداتی که از ایران ارائه کرده بود اعلام کرد مالک اصلی این اثر ایران است و خروج آن به شکل غیرقانونی بوده. این سنگ قبر به اندازه ۸۱×۶۵ در محراب تابستانی مجد ابرندآباد یزد درزیده شد. مسجد ابرندآباد در ابتدای شهر یزد است و سال ۱۳۸۷ در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده است. دو طرف محراب صحن تابستانی دارای کاشی‌های آبی‌رنگ قرن ۹ هجری است. سقف بالای هر قسمت محراب مقرنس کاری است و داخل مقرنس‌ها با کاشی‌های قرن ۹ هجری پوشیده شده. در ورودی صحن مسجد نیز با کاشی کاری آبی و سیاه تزئین شده. سرانجام این اثر تاریخی سال ۸۳ به کشور بازگشت.

گل‌نیشته‌های تخت جمشید نیز از آثار دیگر بازگردانده شده هستند. این آثار در طول سال‌های ۱۳۱۳-۱۳۱۲ در جریان کاوش‌های باستان‌شناسی موسسه شرق‌شناسی دانشگاه شیکاگو به سرپرستی ارنست هرترسفلد، باستان‌شناس آلمانی کشف شدند. تعداد گل‌نیشته‌ها چیزی حدود ۳۰ هزار قطعه است. پس از این کشف با موافقت دولت وقت و به‌منظور انجام مطالعات بلندمدت، گل‌نیشته‌های تخت جمشید به موسسه شرق‌شناسی انتقال داده شدند. این الواح که مربوط به عصر هخامنشی و به خطوط میخی و عیلامی بودند ۳۰ هزار گل‌نیشته که بسیاری از آنها قطعه‌های ریز خرد شده بودند در آبان سال ۱۳۱۴ یعنی دو سال بعد از کشف به‌طور موقت به بنگاه شرقی امانت داده و در ۵۰ صندوق به آمریکا حمل شد. چند سال بعد هم با خاکبرداری ساختمان‌های خشتی خزانه در جنوب شرق تخت جمشید، تعداد ۷۵۰ عدد لوح گلی نوشته کشف شد و از این تعداد ۴۶ عدد هم به‌عنوان سهم هیات‌علمی آمریکایی به شیکاگو انتقال یافت. بازگرداندن بخش‌هایی از این الواح در سه مرحله انجام شده است. نخستین بار سال ۱۳۲۷ تعداد ۱۷۹ لوح گلی توسط پروفیسور جورج کامرون بازگشت. دومین مرحله هم در سال ۱۳۳۰ در سه صندوق حاوی حدود سی و پنج هزار و ۵۰۰ قطعه ریز و شکسته شده به ایران بازپس فرستاده

شدند. سومین مرحله هم در بهار ۱۳۸۳ تعداد ۳۰۰ گل‌نیشته دیگر از متن‌های ترجمه‌شده از سوی دانشگاه شیکاگو توسط دکتر گیل استاین، مدیر موسسه شرق‌شناسی دانشگاه شیکاگو و همچنین دفتر حقوقی سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری به ایران بازگردانده شد. در نهایت همان گونه که در ابتدای گزارش اشاره شد آخرین اثر باستانی بازگردانده شده نقش برجسته ساسانی است که پس از ۳۵ سال به کشور بازگشت. جمع‌آوری آثار باستانی قاچاق یا درزیده‌شده ایرانی عمدتاً توسط دفتر حقوقی میراث فرهنگی پیگیری می‌شود و پروسه اثبات اصالت تاریخی این اثر و بازگرداندن این آثار بی‌شک پروسه‌ای سخت و زمانبر است. شاید گفتن با نوشتن از احساس غرور ملی بازگرداندن این آثار کلیشه‌ها باشد اما واقعیت این است که درزیدن آثار باستانی ایرانی نشان داد که کشورهای دیگر در تلاشند تا با جمع‌آوری آثار تمدن ایرانی برای کشورشان تاریخ‌سازی کنند. بدیهی است که وجود چنین آثاری نشان از اصالت هنر در این مرز و بوم است. بنابراین می‌توان گفت ساده‌گذاشتن از جمع‌آوری و بازگرداندن این آثار به کشور و عدم اطلاع‌رسانی دقیق از جزئیات آثار بازگردانده شده توسط وزارت مربوطه تا حدودی کلیسلیگی و گم‌شدن تلاش‌های همکاران خودشان است.